

УДК 37.018.1:173:165.742

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-2170-2178](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-2170-2178)

Гончар Людмила Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки і соціальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

ФОРМИ Й МЕТОДИ РОБОТИ В МЕЖАХ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНО-СПРЯМОВАНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД ВОЄННИХ ДІЙ

Анотація. У статті висвітлено основні форми й методи роботи в межах технології формування сімейно-спрямованих очікувань учнівської молоді у період воєнних дій.

У межах реалізації орієнтовної програми «Відповідальне майбутнє: моя сім'я» розглянуто й проаналізовано такі форми й методи роботи, як: психологічний тренінг з елементами арт-терапії; групова дискусія із застосуванням техніки «ціннісні лінії»; рольова гра «Побудова взаємодії»; дебати «Хто має більше відповідальності?»; інтерактивна вправа «Розподіл ролей у парі»; кейс-метод «Аналіз сімейно-правових ситуацій»; симуляційна гра «Сімейний бюджет». Проаналізовано також форми й методи психологічної підтримки старшокласників, а саме: індивідуальні консультації, групові заняття, ігрові методи роботи, робота з батьками, психоедукація. Доцільним є використання інтерактивних форм — перегляду й аналізу художніх фільмів, обговорення літературних творів і героїв, що стикаються з проблемами сімейних стосунків. Психологічна підтримка старшокласників у процесі осмислення значення сім'ї є важливою умовою становлення їхнього світогляду, соціальної зрілості та здатності до побудови гармонійних взаємин у майбутньому. Комплексний підхід, що поєднує індивідуальні та групові форми роботи, співпрацю з батьками й педагогами, створює підґрунтя для усвідомленого прийняття сімейних цінностей як життєвого пріоритету.

Умовами ефективного впровадження технології соціально-педагогічного супроводу є: психоемоційна безпека учнів; застосування системного підходу; методична та емоційна готовність педагогів; чутливість до індивідуального досвіду учнів. Необхідним є врахування особистісного та життєвого контексту учнів (переселення, втрати, сирітство), обережне формулювання тем і завдань, а також застосування альтернативних підходів для учнів, які не готові до відкритого обговорення емпатії); позитивні приклади (на основі книг, фільмів тощо).

Ключові слова: сімейно-спрямовані очікування, технологія, форми й методи, старшокласники, майбутнє сімейне життя.

Honchar Liudmyla Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, senior researcher at the Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

FORMS AND METHODS OF WORK WITHIN THE TECHNOLOGY OF FORMING FAMILY-ORIENTED EXPECTATIONS OF STUDENT YOUTH DURING WARTIME

Abstract. The article highlights the main forms and methods of work within the technology of forming family-oriented expectations of student youth during wartime.

Within the framework of the pilot program “Responsible Future: «My Family», such forms and methods of work are examined and analyzed as: psychological training with elements of art therapy; group discussion using the «value lines» technique; role-playing game «Building Interaction»; debate «Who Has More Responsibility?»; interactive exercise «Role Distribution in a Couple»; case method «Analysis of Family and Legal Situations»; and simulation game «Family Budget».

The article also analyzes the forms and methods of psychological support, namely: individual counseling, group sessions, play-based methods, work with parents, and psychoeducation.

The use of interactive forms — watching and analyzing feature films, discussing literary works and characters facing problems of family relationships — is considered effective.

Psychological support for high school students in understanding the meaning of family is an essential condition for the development of their worldview, social maturity, and ability to build harmonious relationships in the future. A comprehensive approach that combines individual and group forms of work, cooperation with parents and teachers, creates a foundation for the conscious acceptance of family values as a life priority.

The conditions for the effective implementation of the technology of socio-pedagogical support include: students’ psycho-emotional safety; the application of a systemic approach; teachers’ methodological and emotional readiness; and sensitivity to students’ individual experiences.

It is necessary to take into account students’ personal and life contexts (displacement, loss, orphanhood), to formulate topics and tasks carefully, and to apply alternative approaches for students who are not ready for open discussion (for instance, through art-based reflection, empathy exercises, and positive examples from books or films).

Keywords: family-oriented expectations, technology, forms and methods, high school students, future family life.

Постановка проблеми. У контексті глибоких соціальних трансформацій, зумовлених війною в Україні, особливої актуальності набуває переосмислення підходів до виховання та соціалізації учнівської молоді. У період воєнних дій та повоєнного відновлення суспільства формування сімейно-орієнтованих очікувань у молоді виступає вагомим чинником збереження соціальної цілісності, моральної стійкості та стабільності життєвих орієнтирів. Сучасна молодь України стикається з безпрецедентними викликами, спричиненими війною, економічною нестабільністю та соціальними трансформаціями. Умови воєнного стану значною мірою вплинули на всі сфери життя молодих людей, включаючи освіту, зайнятість, фізичне та ментальне здоров'я, громадську активність і соціальну інтеграцію [3, с.4]. Соціально-педагогічний супровід у таких умовах потребує застосування адаптованих методик і форм роботи, спрямованих на підтримку особистісного розвитку підлітків, утвердження цінності родини, формування відповідального ставлення до життя, а також осмислених життєвих планів і цілей.

Мета статті — висвітлити основні форми й методи роботи в межах технології формування сімейно-спрямованих очікувань учнівської молоді у період воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки молоді до сімейного життя досліджуються сучасними науковцями. Зокрема, Н. Гусак виявляє основні суперечності, що негативно впливають на формування здатності молоді до конструктивних сімейних взаємин; Л. Долинська пропонує соціально-психологічний тренінг підготовки молоді до сімейного життя; А.Кошонько вивчає готовність старшокласників до створення сім'ї; Л. Яценко аналізує роль гендерного чинника у підготовці старшокласників до сімейного життя тощо.

Окрім цього, науковці Л. Канішевська, Р. Малиношевський, В. Шахрай та інші актуалізують проблему формування готовності старшокласників до відповідального батьківства у різних виховних інституціях, зокрема в закладах загальної середньої освіти, інтернатного типу та в умовах взаємодії школи й сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо найбільш ефективні методики та форми роботи, які можуть бути використані фахівцями у галузі освіти й соціальної педагогіки під час реалізації технології соціально-педагогічного супроводу в умовах воєнного та післявоєнного періоду.

У межах реалізації орієнтовної програми «Відповідальне майбутнє: моя сім'я» (24 год.) основними формами й методами роботи є:

- психологічний тренінг з елементами арт-терапії (мета: розвиток емоційної компетентності, рефлексії, формування позитивного образу сім'ї; форма проведення: інтерактивне групове заняття з виконанням вправ на самовираження - малюнок, колаж, символічне зображення сім'ї та подальшим обговоренням особистісного досвіду; очікуваний результат: зниження рівня тривожності, утвердження позитивного ставлення до сімейних цінностей);

- групова дискусія із застосуванням техніки «ціннісні лінії» (мета: виявлення індивідуальних і колективних уявлень щодо значущості різних життєвих цінностей; форма проведення: учасники розміщуються на умовній шкалі (від «повністю згоден» до «не згоден») відповідно до власного ставлення щодо тверджень, які стосуються родини, відповідальності, батьківства, шлюбу з подальшим обговоренням аргументів; очікуваний результат: розвиток навичок критичного мислення, формування поваги до різних точок зору;

- рольова гра «Побудова взаємодії» (мета: формування навичок ефективної комунікації, емпатії, розуміння соціальних ролей у сімейному середовищі; форма проведення: моделювання типових сімейних ситуацій (конфлікт, розподіл обов'язків, взаємна підтримка тощо) з подальшим аналізом поведінки учасників; очікуваний результат: розвиток соціально-комунікативних компетентностей, усвідомлення важливості конструктивного діалогу в родині;

- дебати «Хто має більше відповідальності?» (мета: розвиток аргументативних умінь, усвідомлення принципу рівноправності обов'язків у родинному житті; форма проведення: клас поділяється на команди, кожна з яких обстоює певну позицію (наприклад, «чоловік», «жінка», «діти»), дотримуючись правил дебатної культури; очікуваний результат: формування об'єктивного бачення сімейної відповідальності та ролей її учасників.

- інтерактивна вправа «Розподіл ролей у парі» (мета: усвідомлення типових і бажаних моделей партнерської взаємодії; форма проведення: учні працюють у парах, отримують картки з позначенням ролей (лідер, помічник, фінансист, вихователь тощо) та обговорюють можливий розподіл цих ролей у майбутньому подружньому житті; очікуваний результат: розвиток саморефлексії, усвідомлення взаємодоповнюваності партнерських стосунків;

- кейс-метод «Аналіз сімейно-правових ситуацій» (мета: ознайомлення учнів із реальними викликами сімейного життя, підвищення рівня правової культури; форма проведення: аналіз конкретних життєвих кейсів (аліменти, виховання дітей після розлучення, опіка тощо) із подальшим обговоренням можливих шляхів розв'язання; очікуваний результат: підвищення обізнаності учнів у сфері сімейного права, розвиток навичок етичного мислення й морального аналізу;

- симуляційна гра «Сімейний бюджет» (мета: формування фінансової грамотності у контексті родинного життя; форма проведення: учасники отримують умовний сімейний бюджет і розподіляють його між різними категоріями (харчування, житло, освіта, дозвілля тощо), стикаючись із непередбачуваними ситуаціями, які потребують ухвалення рішень; очікуваний результат: розвиток навичок планування, колективного прийняття рішень, розуміння економічної відповідальності в сім'ї.

Формами та методами психологічної підтримки можуть бути:

Індивідуальні консультації. Психолог працює з підлітком над усвідомленням особистісних переживань, допомагає осмислити власні емоції,

страхи та очікування, пов'язані із сімейним життям. Така форма роботи сприяє створенню безпечного простору для відкритого обговорення тривог і сумнівів, що, у свою чергу, знижує рівень емоційного напруження й формує позитивне ставлення до сімейних цінностей.

Групові заняття. Обговорення та тренінги забезпечують обмін думками між однолітками, сприяють розвитку комунікативних умінь, емпатії та здатності до аналізу життєвих ситуацій. У груповому середовищі підлітки навчаються сприймати різні точки зору, співвідносити їх із власними переконаннями та формувати усвідомлене ставлення до сім'ї як соціальної цінності.

Ігрові методи роботи. Рольові ігри, ситуативне моделювання, інсценізації сімейних епізодів дозволяють учням практично прожити можливі варіанти міжособистісної взаємодії. Такі форми діяльності сприяють розвитку навичок конструктивного розв'язання конфліктів, усвідомлення взаємної відповідальності та значення підтримки в родинних стосунках.

Робота з батьками. Ефективний соціально-педагогічний супровід передбачає також роботу з дорослими членами родини. Важливо допомогти батькам глибше зрозуміти емоційний стан підлітків і навчити їх підтримувати довірливий контакт із дітьми. Проведення сімейних консультацій, спільних тренінгів, тематичних обговорень сприяє зміцненню стосунків між поколіннями, розвитку взаєморозуміння та формуванню емоційно безпечного сімейного середовища.

Психоедукація. Надання учням науково обґрунтованої інформації про психологічні аспекти сімейного життя, розвиток емоційного інтелекту та комунікативних навичок підвищує їхню обізнаність і сприяє формуванню зрілих соціально-емоційних установок. Доцільним є використання інтерактивних форм — перегляду й аналізу художніх фільмів, обговорення літературних творів і героїв, що стикаються з проблемами сімейних стосунків [1].

Щоб психологічна підтримка підлітків була результативною, важливо організовувати обговорення та рефлексію таких тем, як: роль довіри й взаємоповаги в сім'ї; баланс між особистими потребами та потребами родини; відповідальність і компроміс у взаєминах; подолання конфліктів; усвідомлення майбутньої ролі батька чи матері.

Шкільний психолог і класний керівник виконують провідну функцію у процесі формування в учнів старшого шкільного віку ціннісного ставлення до сім'ї. Ключовим є створення атмосфери довіри, підтримки та взаємоповаги, у межах якої старшокласники можуть відкрито висловлювати свої думки й почуття. Психолог у цьому контексті виступає не лише консультантом, а й наставником, який допомагає підліткам усвідомити позитивні моделі сімейного життя, сприяє розвитку емоційної стійкості та навчає ефективних стратегій розв'язання конфліктів. Педагог, своєю чергою, може інтегрувати питання сімейних цінностей у навчальний процес — через проєктну діяльність, тематичні дискусії, есе, обговорення життєвих ситуацій. Такий підхід стимулює рефлексію, формування особистої позиції й відповідального ставлення до сім'ї.

Отже, психологічна підтримка старшокласників у процесі осмислення значення сім'ї є важливою умовою становлення їхнього світогляду, соціальної зрілості та здатності до побудови гармонійних взаємин у майбутньому. Комплексний підхід, що поєднує індивідуальні та групові форми роботи, співпрацю з батьками й педагогами, створює підґрунтя для усвідомленого прийняття сімейних цінностей як життєвого пріоритету.

Ефективна комунікація виступає основою здорових родинних стосунків. Тому важливо навчати старшокласників: а) активному слуханню — зосередженню уваги на співрозмовнику, уточненню почутого шляхом перефразування, униканню перебивань; б) відкритому й ненасильницькому самовираженню — формулюванню власних почуттів і потреб через «Я-висловлювання» (наприклад, «Я відчуваю засмучення, коли мене не чують»), що допомагає уникати звинувачень і конфронтації; г) розпізнаванню емоцій інших людей і розвитку емпатії — умінню уважно ставитися до невербальних сигналів (жестів, міміки, тону голосу), що сприяє формуванню емоційної близькості в родині.

Розв'язання конфліктів є ключовим компонентом соціально-психологічної компетентності підлітків. У процесі навчання старшокласники повинні засвоїти:

Стратегії пошуку компромісу. Необхідно не лише відстоювати власні інтереси, а й шукати спільні рішення, які задовольняють усі сторони. Важливим є аналіз альтернативних варіантів і вибір найбільш прийняттого рішення для конкретної ситуації.

Техніки самоконтролю в умовах емоційних суперечок. Підлітки повинні навчитися робити паузи, використовувати глибоке дихання, контролювати гнів і уникати імпульсивних рішень, що може призвести до ескалації конфлікту.

Прийоми конструктивного вирішення проблем без звинувачень. Це включає спільний аналіз ситуації («Давайте разом розберемося, чому це сталося»), постановку відкритих питань та концентрацію на пошуку рішень, а не на взаємних звинуваченнях.

Розвиток зазначених навичок сприятиме не лише гармонійній атмосфері в родині, а й формуванню здатності підлітків будувати здорові стосунки у власних майбутніх сім'ях.

У межах впровадження технології соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-спрямованих очікувань у період повоєнного відновлення України важливо допомогти старшокласникам усвідомити, що сім'я є не лише джерелом підтримки, а й простором, де кожен член має власні обов'язки та впливає на якість спільного життя. Для цього застосовуються такі методи, як-то:

Аналіз життєвих ситуацій. Обговорення реальних та змодельованих ситуацій дозволяє підліткам оцінити наслідки відповідальної та безвідповідальної поведінки у сімейних стосунках. Наприклад, аналіз конфлікту між батьками та дітьми з різних перспектив демонструє, як компроміс і взаєморозуміння впливають на динаміку стосунків.

Формування образу майбутньої родини. Підліткам корисно уявляти себе у ролі партнера, батька чи матері та визначати цінності, які вони хотіли б закласти у сімейні взаємини. Практичним інструментом є створення «Карти майбутньої сім'ї» — візуалізації ідеальної родини, де окрім бажаних стосунків відображено й обов'язки кожного члена. Відповідальність через практичну діяльність. Залучення підлітків до виконання сімейних обов'язків (планування бюджету, допомога по дому, турбота про молодших членів родини) дозволяє їм відчути власну значущість і зрозуміти принципи формування добробуту сім'ї. Наприклад, складання тижневого бюджету родини чи організація сімейного обіду сприяє розвитку організованості та почуття відповідальності.

Розвиток емоційної зрілості. Робота з емоціями, навчання саморегуляції та емпатії допомагає підліткам усвідомлювати власну роль у створенні позитивного емоційного клімату в сім'ї. Прикладом є тренінг «емоційного дзеркала», де учасники відображають почуття один одного для глибшого розуміння емоційного стану близьких.

Використання позитивних прикладів. Ознайомлення з моделями міцних родинних стосунків у літературі, кіно чи біографіях відомих особистостей формує позитивний орієнтир для підлітків. Рекомендовані книги: «Тато, мама, бабуся, вісім дітей і вантажівка» (Анне-Катріне Вестлі), «Маленькі жінки» (Луїза Мей Олкотт), «Сім'я Тарбес» (Жюльєн Грін); фільми: «Сім'янин» (2000), «Капітан Фантастик» (2016), «Диво» (2017) та ін.[1, с 337].

Старшокласники, які усвідомлюють власну відповідальність за майбутнє сім'ї, демонструють вищий рівень зрілості, впевненості у власних можливостях та готовність до формування гармонійних стосунків. За І. Бехом, виховання зростаючої особистості на основі загальнолюдських та національних цінностей у закладах загальної середньої освіти передбачає створення комплексу організаційно-педагогічних умов: організаційно-управлінських, кадрових, методичних, освітніх та соціальних, спрямованих на вирішення проблем виховання і конструктивну реалізацію громадянської та соціальної активності учнівського, педагогічного й батьківського колективів на благо громади, суспільства та української держави [5, с. 95]. Умовами ефективного впровадження технології соціально-педагогічного супроводу є: психоемоційна безпека учнів; застосування системного підходу; методична та емоційна готовність педагогів; чутливість до індивідуального досвіду учнів. Необхідним є врахування особистісного та життєвого контексту учнів (переселення, втрати, сирітство), обережне формулювання тем і завдань, а також застосування альтернативних підходів для учнів, які не готові до відкритого обговорення.

Висновки. Отже, розробка та впровадження технології соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-орієнтованих очікувань учнівської молоді в умовах війни та повоєнного відновлення України є важливим інструментом стабілізації соціального середовища. Реалізація цієї технології сприятиме вихованню покоління, здатного будувати гармонійні та стійкі сімейні

відносини, які становитимуть фундамент для подальшого розвитку української держави.

Література:

1. Гончар Л.В. Технологія соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-спрямованих очікувань учнівської молоді: основні напрями роботи. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка». 2025. №3(49). С. 331-340.
2. Ковальчук О. М. Роль арт-терапії у психологічній реабілітації переселенців. Львів: Світ, 2023. С. 101–118.
3. Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні / В.О. Радкевич, М.А. Пригодій, Т.М. Герлянд, О.А. Тітова, В.А. Кручек, О.В. Лапа, Д.О. Закатнов, Л.А. Лупаренко. – Київ: Інституту професійної освіти НАПН України, 2025. – 37 с.
4. Організаційно-педагогічні аспекти проведення тренінгів з питань соціального захисту і соціальної роботи в умовах воєнного стану : навчально-методичний посібник. За ред. І. М. Трубавиної. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. – 182 с.
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
6. Соціальні очікування учнівської молоді ХХІ століття»: монографія / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, Д.Д. Бирик, В.М. Амеліна; за заг.ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 93 с.
14. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: теорія і практика: монографія / Шахрай В.М. (ред.), Гончар Л.В., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 169 с.

References:

1. Honchar L. (2022). Teoretychna interpretatsiia simeino-spriamovanykh ochikuvan suchasnoi uchnivskoi molodi Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. [Theoretical interpretation of family-oriented expectations of modern students]. Vyp. 51, P.463-467 [in Ukrainian].
2. Kovalchuk O. M. (2023). Rol art-terapii u psykholohichnii rehabilitatsii pereselentsiv. The Role of Art Therapy in the Psychological Rehabilitation of Internally Displaced Persons]. Lviv: Svit, 2023. P. 101–118. [in Ukrainian].
3. Molod Ukrainy: vyklyky ta adaptatsiia v umovakh voiennoho stanu [Youth of Ukraine: Challenges and Adaptation under Martial Law.]: informatsiino-analitychni materialy do derzhavnoi dopovidii pro stanovyshe molodi v Ukraini (2025). V.O. Radkevych, M.A. Pryhodii, T.M. Herliand, O.A. Titova, V.A. Kruchek, O.V. Lapa, D.O. Zakatnov, L.A. Luparenko. – Kyiv: Instytutu profesiinoi osvity NAPN Ukrainy. 37 p.[in Ukrainian].
4. Orhanizatsiino-pedahohichni aspekty provedennia treninhiv z pytan sotsialnoho zakhystu i sotsialnoi roboty v umovakh voiennoho stanu (2024) [Organizational and Pedagogical Aspects of Conducting Trainings on Social Protection and Social Work under Martial Law]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Za red. I. M. Trubavinoi. Kryvyi Rih : KDPU, 182 p. [in Ukrainian].
5. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist (2022). [Education in Ukraine under Martial Law: Innovative and Project Activities].Naukovo-metodychnyi zbirnyk/ za zahalnoiu red. S. M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi «Bukrek». 140 p.[in Ukrainian].
6. Sotsialni ochikuvannia uchnivskoi molodi KhKhI stolittia»: monohrafiia (2023). [Social Expectations of Student Youth in the 21st Century": Monograph]. T.Iu. Kunytsia, I.B. Savelchuk, L.V. Honchar, D.D. Bybyk, V.M. Amelina; za zah.red. T.Iu. Kunytsi. Ivano-Frankivsk : NAIR. 93 p.[in Ukrainian].

7. Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: teoriia i praktyka: monohrafiia (2022).[Formation of high school students' readiness for responsible parenthood: theory and practice]. Shakhrai V.M. (red.), Honchar L.V., Kanishevska L.V., Malynoshevskyi R.V. – Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 169 p. [in Ukrainian].